

„Cattleya warszewiczii“ – orchidėjų rūšis, pavadinta jos atradėjo Juozapo Varševičiaus vardu

Pradžia Nr. 8

Mūsų kraštiečiai, orchidėjų ir kitų tropikų augalų tyrinėtojas Juozas Varševičius (Josef Ritter von Rawicz Warszewicz, 1812–1866) antroje kelionėje į Pietų Ameriką (1851–1853) perėjo visą žemyną nuo Kolumbijos šiaurėje iki Patagonijos ir grįžo atgal į Kolumbiją. Prof. Romualdas Šviedrys teigia, kad tose kelionėse iš viso sukarta apie 40 tūkst. kilometrų.

1853 m. pašlijus sveikatai Juozapas Varševičius grįžo į Europą, nors sėslus gyvenimas, atrodo, jo netraukė. Buvo klajūnas, kelionės su koku nors vietos indėnu per džiungles, kopimas į Andų kalnus ar į ne vieną indėnų kaimą nušlavusių ugnikalnių jam buvo daug mėlesnis užsiėmimas negu ramus gėlių kuokelių ir piestelių tyrinėjimas Berlyno ar Krokuvos botanikos soduose. Tose klajonėse prarado sveikatą – į Senąją žemyną grįžo apkurtęs, iškamtuotas drogiu. 1854 m. iš Krokuvos Jogailaičių universiteto pasaulyje jau spėjęs pagarsėti Varševičius gavo pasiūlymą užimti šio botanikos sodo pirmojo inspektoriaus pareigas.

Darbo ėmėsi su dideliu įkarščiu ir šį, kaip patys lenkai rašo, provincinį tuo metu botanikos sodą praturtino pirmiausia savo paties iš tropikų atsivežtais retais augalais. Daugiausia Varševičiaus dėka šio sodo augalų rūšių skaičius pasiekė tais laikais išpūdiną skaičių – 9664 rūšys. Iš visos Europos į Krokuvos botanikos sodą pradėjo važiuoti net žymiausi botanikai, norėdami išvysti tas surinktas kolekcijas.

Prof. Romualdo Šviedrio, su kuriuo tęsiame pradėtą pokalbį, dėka galime prisiminti šio žymaus iš Vilniaus kilusio keliautojo ir egzotiškų augalų tyrinėtojo veiklą.

Orchidėjų medžiotojas iš Lietuvos (4)

Per tą patį Kartagenos uostą...

Gerbiamasis Profesoriau, labai nenorime Varševičiaus „paleisti“ iš Pietų Amerikos, kur jis praleido apie aštuoneta gražiausių savo gyvenimo metų. Gal dar bent kiek sustabdyti laiką galėtų padėti Jūsų paties išpūdziai iš Kolumbijos? Juk toje šalyje praleidote nemažą savo vaikystės ir jaunystės dalį – 13 metų. Ar teko lankytis tose vietose, kurios sietinos ir su Varševičiaus kelionių maršrutais?

Taip, teko lankytis, bet tik dviejose vietovėse.

Kalbėdamas apie antrą Varševičiaus kelionę į Pietų Ameriką užsiminiau apie Kartagenos uostą Kolumbijoje, per kurį J. Varševičius 1851 m. atkeliavo į šį žemyną. Tai štai praėjus beveik 100 metų, o tiksliau po 97 metų – 1948-aisiais Šviedrių šeima atvyko į Kolumbiją kaip ir kiti 500 lietuvių emigrantų. Tai buvo iš okupuotos Lietuvos nuo Antrojo pasaulinio karo pasitraukusios šeimos, kurioms leista emigruoti į Kolumbiją.

Iš Vokietijos, kur gyvenome perkeltųjų asmenų stovykloje, turėjome keliauti į Bordo uostą Prancūzijoje, bet laivas vėlavo, tad visus mus, pasiryžėlius plaukti į Pietų Ameriką, šešioms savaitėms prancūzai apgyvendino Paryžiuje.

Juozapas Varševičius

Oho, tikriausiai pasijutote esąs tikras „mesjė“?

Palyginti su tuo, kaip teko dienas stumti Vokietijoje, tai jau buvo visai kitas gyvenimas. Man patiko Paryžius. Miestas nenukentėjo nuo karo, ne taip kaip Freiburgas, nes ten viskas buvo suldyginta su žeme. Mano tėvas puikiai mokėjo kalbėti prancūziškai, bet prie prancūzų priėjęs tyčia lietuviškai klausdavo su prancūzišku akcentu, kirčiuodamas paskutinį skiemenį. „Eiti daržai rauti morkų?“ Prancūzai rodydavo: „Eifelio bokštas ten, ten...“ Manydavo, kad jis, kaip ir visi turistai, klausia, kur yra Eifelio bokštas.

Atplaukus laivui ir pasibaigus paryžietiško gyvenimo malonumams man teko per tą patį Kartagenos uostą panašiai kaip Varševičiui įžengti į Pietų Amerikos žemyną. Tik jam tai buvo antroji, o mūsų šeimai pirmoji tokia kelionė.

Tie patys kaip ir Varševičiaus takai

Kaip jautėtės Kartagenos uoste? Gal panašiai jautėsi ir į Pietų Ameriką atkeliavęs Varševičius? Juk mums svarbi kiekviena jo gyvenimo smulkmena.

Lėktuvu atvykę į Kartagenos uostą ir į Kolumbijos sostinę nepamatėme nei nuodingų gyvačių, nei jaguarų. Jaučiausi kiek nuvilts, nes buvau prisiskaitęs Karlo Majaus knygų. Bogotos klimatas panašus į Europos pavasarį. Bet grįžkime prie Varševičiaus.

Įtvirtindami žinias kai ką gal galime pakartoti. Man žinoma, kad Varševičius apvaikščiojo Šiaurės Kolumbiją, prie Magdalenos upės patyrė, ką reiškia įkaitusi žemė. Keliaudamas į rytus prie pajūrio perėjo didžiulį kalnagūbrį Siera Nevada de Santa Marta, kurio viršūnėje ištisus metus karaliauja sniegas. Varševičių traukė kalnai, jam patikdavo kopti į kalnus kaip tikram al-

pinistui. Per tą kalnagūbrį perkopė ir pateko į Venesuelą. Ten yra uostas Okanja. Varševičius kopė į Andus ir 3200 m aukštyje rado labai įdomią orchidėjų rūšį.

Iš Venesuelos patenka į Britų Gvianą, iš ten pasuka į Vakarų Brazilijos Amazonės džiungles. Pasiekia Rio Negro upę Kolumbijos, Ekvadoro ir Peru pasienyje. Patenka į Peru, pasiekia Marañono (Rio Marañón) upę, įsiskverbia į dalį Amazonės džiunglių. Per Andus persikelia į Ekvadorą, kopia į Čimborazo (Chimborazo) ugnikalnį. Beje, trečioje mūsų pokalbio dalyje prie Čimborazo ugnikalnio iliustracijos parašytas truputį per drąsus teiginys: esą, mūsų kraštiečiai įveikė šį didingą 6384 m milžiną.

Buvo kitaip?

Praverstų šio toks patikslinimas. Aleksandriui fon Humboldtui su Aime Bonplandu įkopti į šį ugnikalnį (1802 m.) pritrūko gal 400 metrų. Mat reikėjo toliau eiti per labai siaurą ledo tiltelį, ir jie suabejojo, ar šis atlaikys. Nerizikavo eiti toliau. Nežinau, ar pavyko Varševičiui įkopti iki pačios ugnikalnio viršūnės. Oficialiai užregistruota, kad į Čimborazo ugnikalnio viršūnę ekspedicija įkopė tik XIX a. pabaigoje. Varševičius kopė vienas, tad nežinome, ar jam pavyko. Nėra liudytojų, nėra ir jo laiškų, kuriuose būtų apie tai rašoma. Vis dėlto tai nemenkina jo šlovės kaip vieno pirmųjų iš mūsų krašto kilusių alpinistų.

Tačiau ne vien spindinti Čimborazo ugnikalnio viršūnė teikė mūsų kraštiečiui džiaugsmo. Jo papėdėje Varševičius pamatė iš tolo jam nepažįstamą orchidėjų rūšį ir ši taip jam patiko, kad keliautojas tiesiog susijaudino. Ar galime įsivaizduoti, ką jis jausdavo, išvydęs tas nuostabias orchidėjas?

Tikriausiai tą patį, ką mes jaučiame išvydę nuostabią moterį. Arba jaudinantį meno kūrinį.

Ko gero, daugiau. Tomis egzotiškomis gėlėmis jis buvo taip susižavėjęs, kad to jausmo nepatyrusiems net sunku įsivaizduoti.

Buvo egzaltuota asmenybė?

Labai ramus žmogus, kuklus ir neiškaltus. Beje, tokį išpūdį sudarė jau gyvendamas Krokuvoje nuo 1855 metų. Bet nepamirškime, kad grįžo išsekintas, nualintas ligų. Ten jis vietiniams atrodė kiek ekscentriškas.

Tarsi būtų apėjęs visą Žemės rutulį

Iš Limos, kur užtruko ilgiau, Varševičius vėl keliavo į Andus, po jį dominusias apylinkes, vėl lipo į kalnus ir ėjo į Boliviją, Altiplano plokščiakalnį. Pasiekė Čilę, įkopė į keletą aukščiausių Čilės ir Argentinos viršukalnių. Toliau keliavo iki pat Patagonijos. Žinoma, kad araukarijos medžio sėklų nušuntė į Europą, o tropikuose, Amazonės džiunglėse ir Centrinėje Amerikoje, jis gaudė kolibrius ir taip pat siūsdavo į Europą. Bet jo meilės orchidėjoms niekas nenu-rungė.

Jei jau vėl prisiminėme Čilę, knietį paklausti: ar tuo pat metu gyvendamas Čilėje Ignatas Domeika buvo bent gir-dėjęs apie Varševičiaus keliones po Pietų Ameriką ir jo susidomėjimą orchidėjomis?

Žinių kol kas nėra. Domeikos prisiminimuose apie tai nėra nė žodžio.

Pro kurią Andų kalnyno dalį Varševičius keliavo?

Jeigu būtų ejęs per Čilės Andų vakarinę pusę, būtų patekęs į dykumą, iš kurios vargu ar lengvai būtų išsikopstęs. Tikriausiai keliavo pro rytinę Andų dalį. Žinoma, kad Varševičius kopė į kai kurių aukščiausių Čilės kalnų viršūnes. Visai galimas dalykas, kad nusileidęs pro kitą kalno pusę pasiekė ir Santjagą. Tada būtų galėjęs susitikti su Domeika.

Bet štai į ką norėčiau atkreipti dėmesį. Aš pats ligi šiol teigiau, kad I. Domeika buvo pirmasis lietuvis, kuris užsiėmė alpinizmu. Čilėje jis laikomas tos šalies alpinizmo pradininku. Dabar, kai Domeikos keliones palyginu su Varševičiaus kelionėmis po Centrinę ir Pietų Ameriką, akivaizdu, kad Varševičius įkopė į daug daugiau ir aukštesnius kalnus. Jis buvo nuostabus keliautojas ir kopėjas į kalnus. Nevienodą skaičių kilometrų abudu gamtininkai keliavo pėsčiomis savo ekspedicijose. Domeika ant arklio kelionėse po Čilę sukorė daugiau kaip 8 tūkst. km, (neskaičiuojant kelionės per Argentinos pampas, kur nėra nei garlaivių, nei traukinių), o Varševičius be arklio (gal net retai užsėdęs ant mulo) sukūrė mažiausiai 40 tūkst. km – būtų apėjęs visą Žemės rutulį. Atrodo visiškai neįmanoma, tuo net sunku patikėti. Antrą kartą grįžęs į Pietų Ameriką, nuo Kolumbijos šiaurėje esančio uosto jis perėjo visą Pietų Ameriką iki pat Patagonijos Čilėje. Perėjęs beveik visą Pietų Ameriką grįžo atgal į Ko-

lumbiją. Tuomet, kai Varševičius keliavo, Pietų Amerikoje traukinių dar nebuvo.

Kelionės metu pastebėjo, kad vis labiau apkursta ir jam būtina grįžti į Europą, nes pasilikti Pietų Amerikoje su tokia sveikata buvo pernelyg rizikinga, ypač džiunglėse. Tad iš Kolumbijos ryžosi grįžti į Europą, tačiau leidžiantis žemyn Magdalenos upe, Varševičiaus laukė nauji nuotykių, apie kuriuos jau esame kalbėję: smarkiai patvinusioje upėje užplaukęs ant povandeninės kliūties paskendo garlaisis, o kartu į dugną vos nenugrimzdo ir mūsų keliautojas.

Vulkanų alėja jį vedė per Andus

Išleidau iš akių ir nepaklausiau, kaip sukosi mūsų kraštiečiai, o gal ir tautietis, kai Gvajakvilio (Guayaquil) uoste buvo apiplėštas, iš jo buvo atėmti visi instrumentai?

Kiek žinoma, Varševičius labai nenusiminė, grįžo atgal į kalnus. Galiausiai įsivaizduoti jį einantį „vulkanų alėja“ – ten ištisa ugnikalnių virtinė. Pateko į Peru, kurį laiką praleido Limos uoste. Jam buvo reikalingi uostai, iš kurių jis galėjo į Europą siųsti augalų siuntas. Net sunku įsivaizduoti, kiek krovinių jam tekdavo taisyti. Gal samdė vietinius gyventojus.

Neaišku, kaip apiplėštas iki pasutinio siūlo Varševičius sugebėdavo toliau tęsti savo keliones, mokėti savo

samdamiems palydovams ir pagalbininkams. Iš kažkur pinigų turėdavo prasimanyti.

Galėjo eiti į kurį nors banką prašyti paskolos. Juokauju. Žinome, kad Gvatemaloje jis buvo apsistojęs pas Prūsijos konsulą, poną Klee. Manysčiau, kad palaikydamas ryšius su tais, kuriems jis siuntė augalus ir kurie jam atsilygindavo pinigais, jis tikriausiai naudojo vokiečių konsulų tinklą.

Ateina nepažįstamas, apžėlęs, barzdotas. Kas juo patikės?

Prieš kelionę galėdavo persiųsti pinigus į tam tikrus bankus, matyt, buvo ir kitų būdų, kurių šiandien nelabai ir įsivaizduojame.

Ar įmanoma nubraižyti jo kelionių po Pietų ir Vidurio Ameriką maršrutą?

Man teko matyti nubraižytą vieną jo kelionių maršrutą. Kai kurie tyrinėtojai tą bandė daryti pagal Varševičiaus rastos orchidėjų rūšis, kurios auga tik tam tikrose Centrinės ar Pietų Amerikos vietose.

Man yra tekę lankytis kai kuriose iš tų vietų, taip pat prie Magdalenos upės, kur apsivertus laivui Varševičius vos nepaskendo su visuo savo botanikos rinkiniu. Žinau, kad jis yra lankęsis tarp dviejų miestelių netoli Kolumbijos sostinės Bogotos. Vienas vadinasi Zipakira (Zipaquira), garsėja didžiulėmis valgomosios druskos kasyklomis. Kalno viduje iškasę druską kalnakasiai įrengė didžiausią pasaulyje katedrą.

Persikėlus per kalną nusileidžiama į kitą miestelį – Pačo. Kai man teko gyventi Kolumbijoje, Pačo miestelyje buvo našlaičių prieglauda namai. Jų direktorė buvo lietuvė Aldona Grininė. Tuose vaikų namuose gyveno našlaičiai, kurie buvo netekę tėvų per pilietinį karą Kolumbijoje. Vienas kaimas būdavo už liberalus, kitas – už konservatorius, tie susipriešinęs kaimų gyventojai vieni kitus negailėstingai išžudydavo, o lietuvė Aldona Grininė turėdavo rūpintis našlaičiais vaikais. Kartais man tekdavo būti jos vairuotoju. Kaip direktorė ji turėdavo lankytis atitinkamoje ministerijoje Bogotoje, tad poniją Grininę veždavau į sostinę jos automobiliu. Bendravau su jos sūnumi, kartais Pačo miestelyje atostogaudavau.

Taigi tą regioną neblogai pažįstu. Žinoma, tada Varševičiaus pavardė man nieko nesakė. Tik neseniai sužinojau, kad Varševičiui yra tekę ten keliauti tarp tų dviejų uostų. Vingiuoja labai pavojingas kelias: iš vienos pusės kalnas, iš kitos – praraja. Nematai, kas iš priekio atvažiuoja, vos galima prasilenkti, ypač, kai važiuoja sunkvežimis. Daugelyje vietų pastatyti kryžiai, žymintys į prarają nuriedėjusius automobilius. Tikriausiai dabar ten yra saugesnis plentas. O Varševičius, ieškodamas retų augalų, visais tais takeliais perėjo pėsčias.

Ar teko matyti bent vieną ten augančią orchidėją?

Tuo metu gėlėmis nesidomėjau, bet stebiuosi Varševičiaus ištvėrme ir drąsa. Šaltis, alkis, drėgmė, o kitur – nepakeliamas karštis... Visa tai buvo jo kelionių palydovai.

Tikriausiai rėmėsi vietiniais žmonėmis?

Daugiausia keliaudavo vienas, maitindavosi džiunglių teikiama gėrybėmis, dažnai vaisiais. Mėnesius nematydavo kito žmogaus. Miegodavo pas indėnus. Varševičiaus aistra buvo rasti dar vieną mokslui nežinomą augalą. Turėjo nepaprastai gerą „uoslę“, kur auga retos orchidėjų rūšys. Kai kur augdavo ant medžių 30–45 pėdų aukštyje, įsitvirtinusios išpuvuvusiose drevėse – nuo žemės nematyti. Kitos orchidėjų rūšys auga tarp samanų, ant uolų. Gana sudėtinga orchidėjų ir kitų augalų simbiozė. Norint aptikti orchidėjas, reikėjo geros intucijos. Pasinaudojęs virvėmis Varševičius lipdavo į medžius, kartais padėdavo indėnai, kurie prie to buvo geriau prisitaikę.

Dar viena vietovė, kurioje man teko lankytis Varševičiaus keliais, yra Magdalenos upės uostas Honda pačiame Kolumbijos viduryje. Labiau į šiaurę, palei tą pačią upę Varševičius yra kopęs į Andus ir 3200 m aukštyje suradęs naują orchidėjų rūšį. Bet ten man neteko lankytis. Esu pernelyg sėslus.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kai kurios orchidėjų rūšys auga aukštai medžiuose, įsitvirtinusios išpuvusiųose drevėse

Juozapui Varševičiui kelionėse ieškant naujų orchidėjų rūšių teko įveikti mažiausiai 40 tūkst. km – per kalnus, džiungles

Pietų Amerikos džiunglių tankmė; ant medžio viduryje auga orchidėjos

Magdalenos upė vos nepasiglemžė Juozapo Varševičiaus gyvybę

